

VII. Nejnovější dějiny (světověk) (od 1914)

A. První světová válka (1914 – 1918)

1. Bojující strany

Globální válečný konflikt z let 1914 – 1918 nazvali jeho současníci *Velkou* nebo *Světovou válkou* (netušili samozřejmě, že to nebylo poslední střetnutí svého druhu). Většinou ji vnímali jako osudový **souboj mezi dvěma různými světy, lišícími se v rovině zahraničněpolitické i vnitropolitické**. Od povahy tohoto zápasu se také odvinulo složení obou válčících bloků, které přinesly zcela **nové světové rozložení sil** (ovšem ne všechny zúčastněné státy byly ve válce po celé 4 roky):

1. Dohoda: většinou demokratické státy, jejich kolonie a **demokratická odbojová hnutí podmaněných národů**: Francie, Velká Británie, Rusko, Itálie, Japonsko, Spojené státy, Čína, Srbsko, Belgie, Rumunsko, Řecko, Kanada, Jižní Afrika, Indie, Austrálie, Češi, Slováci, Poláci aj.

2. Ústřední mocnosti: státy s prvky či pozůstatky absolutismu, usilující upevnit své autoritativní politické systémy prostřednictvím zisků v **novém světovém rozdělení vlivových sfér**: Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko (Osmanská říše), Bulharsko, německé kolonie Kamerun, Německá východní Afrika (především dnešní Tanzanie), Německá jihozápadní Afrika (dnešní Namibie) a četná německá koloniální území na tichomořských ostrovech (zejména v Mikronésii a v části Nové Guineje).

Evropa za První světové války

2. Příčiny

Válku rozpoutaly Ústřední mocnosti. Důvody byly zejména tyto:

1. Prudký hospodářský (především průmyslový) **rozvoj Německa a** v závěsu za ním **Rakousko-Uherska** vedl k **poptávce** těchto států **po dalších přírodních zdrojích**, které se ovšem nacházely většinou v pohraničí (Porýní, Balkán), v Rusku nebo mimo Evropu.

2. Obě německojazyčné velmoci rostly jako především vnitrozemské státy, které záhy začaly pociťovat omezení vyplývající z **nedostatečného přístupu k otevřenému moři**.

3. Obě říše trpěly vážnými **vnitřními rozpory**: odlišnostmi mezi severní a jižní částí Německa, odporem diskriminovaných národů v Rakousko-Uhersku, v obou státech pak narůstajícími rozdíly sociálními; zdálo se, že vítězná válka proti Dohodě a z ní vyplývající zisky budou znamenat utlumení domácích konfliktů.

4. Na počátku 20. století dosáhla éra novověkého kolonialismu svého vrcholu: velmoci již nemohly své ambice uspokojovat dobýváním dosud neovládnutých exotických zemí, ale musely počítat se vzájemným zápasem. Jedinou dostupnou oblastí, kde ještě nebyly velmocenské sféry zřetelně vymezeny, zůstávaly nově vzniklé státy na **Balkánském poloostrově**.

5. Osmanská říše se nesmířila s **nedávnými územními ztrátami** na Balkáně, v Africe a na Kavkaze, navíc se v její politice střetávali **stoupenci tradicionalistické autoritativní vlády se zastánci proevropského modernizačního kurzu**. Největšími zahraničními soupeři Turecka se staly Rusko a Velká Británie. Turecko hledalo posilu v kontaktech především s **Německem**; viditelným projevem této spolupráce se stalo budování železniční trati Berlín – Bagdád (od 1903).

3. Místo války v dějinách vojenství

První světová válka byla **první významnou válkou**, v níž:

a) Válečné operace zasáhly **všechna myslitelná prostředí**, od vzdušného prostoru až po podmořské hlubiny;

b) Postupně **končila** dosavadní **klíčová role koní**; hlavním dopravním prostředkem se stala **železnice** (včetně vyzbrojených, obrněných vlaků), začaly se prosazovat **nákladní automobily**, na bojištích účinně zasáhly **letadla** (pro stíhací souboje i pro bombardování) a **tanky**, v námořních střetnutích se vedle **pancéřových bitevních lodí** účastnily také **ponorky**;

c) Objevily se **nové zbraně**, mezi nimiž vynikl **kulomet** (strojní puška; přenosná automatická palná zbraň, sloužící především ke střelbě dávkami); kulometná střelba dokázala zlikvidovat každý otevřený útok. Vojáci pěchoty se vyzbrojili i **ručními granáty**. Nepřátelský postup bylo možné zbrzdít nastražením výbušných **min** v terénu. Jako zcela nová, strašlivá zbraň byl nasazen **otravný plyn** – vůbec první **typ zbraně hromadného ničení**;

d) Byly **zdokonaleny zbraňové systémy již známé**. Např. **nová generace děl** zahrnovala rychlopalné polní kanony (až 20 ran/min.) i těžká obléhací děla, která vystřelovala náboje o hmotnosti až stovek kilogramů na vzdálenost až desítek kilometrů. Pro válečné účely (hlídkování, průzkum a bombardování) byly využívány také **vzducholéty**;

e) Základem taktiky v pozemních bitvách se staly **zákopy** budované na frontě (v pásmu bojové činnosti). Zákopové soustavy získaly podobu podzemních měst, která byla vybavena palebnými postaveními, protipěchotními překážkami (z ostnatého drátu aj.), skladišti zásob i úkrytovými prostory a propojena telefonními dráty. Boje o dobytí nepřátelského zákopu se vyznačovaly úporností: vleklé, několikaměsíční bitvy přinášely statisícové ztráty na životech;

f) Ve vojsku se prosadily **uniformy v přírodních, maskovacích barvách** namísto dosavadních uniforem odvozených z heraldických barev feudální éry;

g) Nároky na zásobování nebývale početných armád způsobovaly **akutní nedostatek potravin** pro civilní obyvatelstvo;

h) Masivní odvody bojeschopných mužů do armády vedly k tomu, že dosud typické mužské profese (i v průmyslu, dopravě apod.) zastaly **ženy**;

i) Během války a ještě brzy po jejím skončení hrozily i propukaly četné **epidemie**.

Shrnutí:

V letech 1914 – 1918 se odehrála První světová válka, kterou rozpoutaly postabsolutistické Ústřední mocnosti, aby omezily moc demokratických států sdružených do bloku Dohody. Válka byla po stránce technologické, strategické i taktické první moderní válkou světových dějin. Začala na Balkáně, který byl nejméně stabilním regionem tehdejší Evropy.

Otázky a úlohy:

1. Historikové někdy připomínají, že válečné konflikty světového rozsahu se odehrávaly již dávno před r. 1914. Nejčastěji uvádějí válku z 18. století, která zasáhla Evropu, Severní Ameriku i Asii a přinesla vojenská střetnutí u českého Kolína stejně jako u kanadského Québecu. O jakou válku se jednalo? V kterých letech se odehrála a s jakým výsledkem?

2. Koalice vstupující v r. 1914 do války musely tehdejší veřejnosti připadat překvapivé, neboť se v nich často sešli tradiční či naopak nedávní protivníci. Uveďte příklady takových dvojic a připomeňte kořeny jejich někdejší rivality.

Výběr z odborné literatury: Antonella Astorri: První světová válka. Praha 2010. Martin Gilbert: První světová válka. Praha 2005. Miroslav a Hana Honzíkovi: 1914/1918 Léta zkázy a naděje. Praha 1984. John Keegan: První světová válka. Praha 2002. Basil Henry Liddell Hart: Historie první světové války. Brno 2001. Andy Wiest: Obrazové dějiny první světové války. Praha 2003. H. P. Willmott: První světová válka. Praha 2005. J. M. Winter: První světová válka. Praha 1995.

4. Sarajevský atentát jako rozbuška i záminka

Záminkou pro vypuknutí války se stal **sarajevský atentát 28. června 1914:**

Sarajevo je metropolí jihoslovanského regionu Bosna a Hercegovina, kde byla v r. 1878 nadvláda turecká vystřídána rakousko-uherskou (viz VI.G.19.). Na začátku léta 1914 rakousko-uherská armáda demonstrovala u Sarajeva svou sílu provokativními manévry (vojenským cvičením), jichž se zúčastnil i následník trůnu, arcivévoda **František Ferdinand d'Este** (1863 – 1914) se svou manželkou Žofíí (1868 – 1914). Oba se během slavnostní jízdy autem po sarajevských ulicích stali terčem úspěšného atentátu,

Výstřely, které změnilý svět

když je pistolí zastřelil bosenský student **Gavrilo Princip** (1894 – 1918) z opoziční organizace **Mladá Bosna**, která měla svou **základnu** především v sousedním **Srbském království**.

Princip byl bezprostředně po atentátu zatčen. Jelikož ještě nedosáhl – podle tehdejších zákonů – plnoletosti, nedostal trest smrti, ale byl odsouzen do žaláře na 20 let; zemřel na tuberkulózu v českém pevnostním vězení Terezíně v dubnu 1918.

V létě 1914 se však rakousko-uherská vláda rozhodla využít atentát k rozpoutání války proti Srbsku. Zaslala srbské vládě ultimátum (naléhavou výzvu spojenou s hrozbou): žádala rozsáhlou účast rakouských vyšetřovatelů při stíhání Principových kompliců (spoluviníků) v Srbsku. Srbové přislíbili vyšetření celé záležitosti, ale odmítli podíl Rakušanů se zdůvodněním, že by šlo o porušení suverenity jejich státu. To **Rakousko-Uhersku** stačilo k **vyhlášení války Srbsku 28. července 1914**. Světový konflikt začal.

5. Průběh

a) Vstup velmocí do války

29. července 1914 rakousko-uherské dunajské válečné loďstvo ostřelovalo srbské hlavní město Bělehrad: šlo o první bojovou operaci začínající války. Téhož dne srbský spojenec **Rusko** vyhlásilo **mobilizaci** (povolávání mužů k válečné vojenské službě). 31. července **Německo** jako spojenec Rakousko-Uherska mobilizovalo a 1. srpna **vyhlásilo válku Rusku**. 2. srpna **Německo vpadlo do Lucemburska** a 3. srpna **vyhlásilo válku Francii**. Evropské státy byly natolik propojeny prakticky nepřehledným **množstvím dvoustranných smluv**, že se **ve válce** brzy ocitla **většina Evropy**.

<i>Politici představitelé válčících velmocí:</i>			
Dohoda:			Léta vládnutí:
Francie	prezident:	Raymond Poincaré	1913 - 1920
	nejvýznamnější z premiérů:	Aristide Briand	1915 - 1917
		Georges Clemenceau	1917 - 1920
Velká Británie	král:	Jiří V.	1910 - † 1936
	nejvýznamnější z premiérů:	David Lloyd George	1916 - 1922
Rusko	car:	Mikuláš II.	1894 - 1917 svržen
	nejvýznamnější z premiérů:	kníže Georgij Lvov	1917
		Alexandr Kerenskij	1917 svržen
Itálie	král:	Viktor Emanuel III.	1900 - 1946 abdikace
Spojené státy	prezident:	Thomas Woodrow Wilson	1913 - 1921
Japonsko	císař:	Jošihito (období Taišó)	1912 - † 1926

Ústřední mocnosti:				Léta vládnutí:
Německo	císař:	Vilém II.		1888 - 1918 svržen
	nejvýznamnější z premiérů:	princ Max von Baden		1918 svržen
Rakousko Uhersko	císaři:	František Josef I. Karel I.		1848 - † 1916 1916 - 1918 svržen
	nejvýznamnější z premiérů			
	Předlitavska:	hrabě Karl von Stürgkh		1911 - † 1916 atentát
Turecko	sultáni:	Mehmed V. Mehmed VI.		1909 - † 1918 1918 - 1922 svržen
	nejvlivnější ministr:	Enver Paša	ministr války	1913 - 1918

Čelným politikům válčících států se podařilo získat **podporu velké většiny veřejnosti**. Mezi obyvatelstvem obou nepřátelských bloků převládalo vlastenecké nadšení: počítalo se s tím, že díky vysoké účinnosti moderních zbraní potrvá válka jen pár měsíců a že přinese konec válčení na velmi dlouhou dobu, ne-li dokonce navždy. **Pochybovačné postoje** se udržely především u menšinových národností (zejména u slovanských národů v Rakousko-Uhersku).

b) Německý útok na západní frontě

Němci zvolili strategii **bleskové války** (blitzkriegu), již chtěli dosáhnout rychlého vítězství na západě, aby se pak mohli soustředit na zdoluhavější boje na východě. Po přepadu Lucemburska **zaútočili 4. srpna 1914 na Belgii**, a tak obešli francouzskou obranu na francouzsko-německé hranici. První velký úspěch blitzkriegu představovalo dobytí belgického města **Liège (Lutyč)**; při akci se vyznamenal generál **Erich Ludendorff** (1865 – 1937), který se stal jedním z nejuznávanějších velitelů Ústředních mocností.

Němečtí vojáci v zákopech ve Francii

Ačkoli od srpna bojovali na západní frontě po boku Francouzů i **Britové**, Němci postoupili do září 1914 na vzdálenost pouhých 20 kilometrů od Paříže a situace Francie byla nanejvýš kritická. Zvrat přinesla až **první bitva na řece Marně** (6. – 12. září; Zázrak na Marně): francouzský generál **Joseph Joffre** (1852 – 1931) v čele francouzsko-britské armády porazil německého generála hraběte **Helmutha von Moltke** (1848 – 1916; synovec maršála téhož jména, viz VI.G.18.). Tím byl **blitzkrieg odsouzen k neúspěchu**; na západní frontě začala zákopová válka.

Shrnutí:

Jako záminka pro vypuknutí války byl využit sarajevský atentát na rakousko-uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. První válečnou frontou se stala fronta rakousko-srbská, druhou (a v celé válce nejvýznamnější) fronta francouzsko-německá: Němci se zde pokusili o bleskovou válku, ale ztroskotali v první bitvě na Marně.

Otázky a úlohy:

1. Připomeňte si, jakými způsoby František Ferdinand d'Este souvisel s českým prostředím.
2. Zjistěte základní údaje o řece Marně. Proč právě zde došlo ke klíčové bitvě o přístup k Paříži?

Výběr z odborné literatury: František Stellner: Poslední německý císař. Praha 1995. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Film:** Sarajevský atentát (Jugoslávie – Československo, 1975; režie Veljko Bulajić, hrají Christopher Plummer /Ferdinand/, Florinda Bolkanová /Žofie/).

c) Východní fronta

Zatímco na západní frontě bojovalo několik dohodových armád proti jedinému, a sice německému nepříteli, na východní frontě byla situace prakticky opačná: **osamocené dohodové Rusko** tu čelilo **společnému postupu Německa a Rakousko-Uherska**, k nimž se v říjnu 1915 přidalo **Bulharsko**. Navíc východní fronta zaujímala zhruba dvojnásobnou délku ve srovnání s frontou západní.

Síla Německa byla na východě obdobná jako na západě; některé německé jednotky se dokonce během války mezi oběma frontami přesunuly. Pokud šlo o Rakousko-Uhersko, jeho hlavní vojenská slabina tkvěla v tom, že značnou část armády tvořili odvedení příslušníci neněmeckých, diskriminovaných národností, kteří se neztotožňovali s válečnými cíli habsburského císařství: vynikali bojovým nasazením jen tehdy, když přímo bránili své životy, jinak byli náchylní k přechodu do zajetí nebo přímo k dezercím (zběhnutí). Na druhé straně ovšem představovali mnohostranně vyspělou, fyzicky zdatnou a přiměřeně vzdělanou živou sílu.

František Josef I.: manifest Mým národům (28. 7. 1914):

(...) Pletichy protivníka plného nenávisti nutí Mne, abych na obranu cti Svého mocnářství, na ochranu jeho vážnosti a moci, k zabezpečení jeho državy po dlouhých letech míru chopil se meče. (...) A tak jsem nucen přikročit k tomu, aby se mocí zbraní opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým státům pokoj uvnitř a trvalý mír na venek. (...) Spoléhám na statečnou, obětavým nadšením naplněnou brannou moc Rakousko-Uherska. A důvěřuji ve Všemohoucího, že Mým zbraním dopřeje vítězství.

Dobová úprava známé české lidové písně:

Červený šátečku, kolem se toč, kolem se toč, kolem se toč,
já mám jít na Rusa a nevím proč, a nevím proč, a nevím proč.

Ruská armáda disponovala kvalitní výzbrojí a mohla se spolehnout na statečnost i vytrvalost svých vojáků, ovšem zhruba každý třetí z nich byl negramotný, což ztěžovalo výcvik i bojovou součinnost vojska. Ruská generalita také postrádala zkušenosti s válkou v Evropě.

Na **sklonku léta 1914 Rusové** vpadli do **nejvýchodnějšího cípu Německa** a **dobyli rakousko-uherskou Halič** (kraj na severovýchodě habsburské říše). Do čela **německé armády na východě** se však postavili generálové **Paul von Hindenburg** (1847 – 1934) a **Erich Ludendorff** (převelený ze západu) a v **bitvách u Tannenbergu** (dnešní Stębark v Polsku) a **u Mazurských jezer Rusy porazili** a z německého území vyhnali. Oba vojevůdci (Hindenburg byl povýšen na maršála) se stali populárními **symboly bojovného německého nacionalismu**.

Před zimou 1914 – 1915 také východní fronta přešla k **zákopové válce**, ale nadále poskytovala větší možnosti pro překvapivé válečné akce než fronta západní.

V r. **1915 Německo a Rakousko-Uhersko** rozpoutaly mohutnou **ofenzivu na východě** (začala **průlomem fronty u haličské Gorlice**): novým cílem Ústředních mocností bylo zvítězit nejprve zde a pak vrhnout maximum sil na západ. Během roku 1915 **Němci a Rakušané vyhnali Rusy z Haliče a navíc obsadili ruskou část Polska a západní části ruského Lotyšska, Litvy i Běloruska**. Ruské porážky v r. 1915 představovaly rozlohou ztraceného území **největší neúspěch Dohody** za celou dobu války a v **Rusku** spustily **rozsáhlou vnitropolitickou krizi**.

d) Italská bojiště

Dohoda hledala účinnou odpověď na iniciativu Ústředních mocností a našla ji v **oživení či otevření dalších front**. V květnu **1915** vstoupila **do války na dohodové straně Itálie**: na krátké, ale dramatické frontě v oblasti Alp poutala velkou část rakousko-uherské armády, již pomáhaly i německé jednotky; proslulými se staly zejména boje na řekách **Soča** a **Piava**.

h) Další vývoj situace na západní frontě

Na západoevropské frontě se obě válčící strany pokoušely prolomit protivníkovu zákopovou linii. Němci nasadili nový typ smrtící zbraně: **bojové otravné látky** jako **první generaci zbraní hromadného ničení**. Na frontě u belgického města **Ypres** německá armáda zaútočila v r. **1915 chlorem** (vypouštěným z lahví; později se bojovými otravnými látkami začaly plnit dělostřelecké granáty) a v r. **1917** zpuchýřující látkou, která podle bojiště dostala název: **yperit**. Obě otravné látky dokázaly během několika minut vyřadit z boje tisíce vojáků.

Rok **1916** na Západě proběhl ve znamení **dvou obřích**, vleklých **bítev** na francouzském území:

Bitva u Verdunu (únor – prosinec 1916): **Němci zaútočili** na proslulé pevnostní město (viz V.B.6.), ale proti houževnaté **francouzské obraně** se nedokázali prosadit. Tvůrci německé taktiky u Verdunu byli generál **Erich von Falkenhayn** (1861 – 1922), maršál **Paul von Hindenburg** a generál **Erich Ludendorff**; čelili jim generálové **Joseph Joffre** a **Henri Philippe Pétain** (1856 – 1951). Bitva si vyžádala na 700 tisíc obětí na životech.

Bitva na řece Sommě (červenec – listopad 1916): Útočící Dohoda (nejpočetnější bylo britské vojsko) chtěla podpořit obránce Verdunu. Po počátečních neúspěších tu Britové nasadili novou zbraň – **tanky**; ty od té doby tvoří neodmyslitelnou součást každé pozemní armády; ještě za První světové války je začali vyrábět a používat také Němci. V celé bitvě na Sommě **souhrnný počet padlých, zraněných a zajatých** vojáků obou válčících stran přesáhl **1 milion** mužů; Dohoda měla větší ztráty než Němci, které zatlačila zpět o pouhých 12 kilometrů.

Počátek přelomu na západní frontě přišel až v **dubnu 1917**. Tehdy do války vstoupily na straně Dohody **Spojené státy americké**. **Americký prezident Woodrow Wilson** překonal většinový izolacionismus v americké politice a Američané přinesli na obranu Francie a jejích spojenců kýženou **převahu v živé síle i výzbroji**.

Britští vojáci oslepení německým plynovým útokem / Francouzi brání Verdun / Britský tank

6. Revoluční události v Rusku

a) Výchozí situace

V průběhu války nebylo možné přehlédnout, že leckde se pod povrchem vlasteneckého nadšení i válečné propagandy skrývají hrozby vážných vnitropolitických konfliktů. **Nejsložitější situace** nastala v **Rusku**, které si do válečných let přineslo **řadu problémů z nedávné minulosti**:

1. Ruská říše – největší stát světa – se vyznačovala vysokou rozrůzněností národnostní i kulturní, a těžkopádná státní správa, vycházející z velmi excentricky položené metropole Petrohradu, nebyla schopna tuto skutečnost kompenzovat.

2. V Rusku bylo **nevolnictví zrušeno** až v r. **1861** a teprve **od r. 1881** byly postupně **rušeny feudální vztahy**. Devět z každých deseti obyvatel Ruska žilo na venkově, kde si šlechtičtí velkostatkáři s patriarchální převahou snadno udržovali rolníky i nadále ve faktické závislosti.

3. Těžiště ruské **průmyslové výroby** zůstávalo v **menších podnicích na venkově** a **pouze 4 ruská města (Petrohrad, Moskva, Kyjev, Oděsa) měla evropský charakter**. Rusko bylo hodně závislé na importu.

4. Car Mikuláš II. (1868 – 1918; vládl od 1894) neuspěl s rozšiřováním ruského vlivu za hranice: jeho největším neúspěchem na mezinárodním poli byla **porážka Ruska v Rusko-japonské válce 1904 – 1905**.

4. Na prohranou válku navázala **první ruská demokratická revoluce 1905**: donutila cara **zrušit absolutismus**, zavést skutečnou **vládu** v čele s premiérem, povolit existenci **politických stran** a umožnit volby do **parlamentu** (zvaného **Státní дума**). Volební právo mohli v Rusku fakticky vykonávat jen majetní muži, ale ve Finsku, jež bylo součástí Ruské říše, bylo zavedeno všeobecné volební právo pro všechny jako v první zemi v Evropě (ve světě poprvé na Novém Zélandu 1893). Car se snažil činnosti Státní dumy všemožně bránit, ale bylo zřejmé, že v Rusku již existuje potenciál pro demokratický vývoj: v čele tohoto úsilí stála silná generace mladých, liberálně laděných ruských intelektuálů i umělců.

Car Mikuláš II. s rodinou

8. Car Mikuláš II. nebyl osobnostně pevný člověk. On i zejména jeho manželka Alexandra (1872 – 1918; německá šlechtična, která strávila část dětství na londýnském dvoře své babičky britské královny Viktorie) podlehli vlivu léčitele a mystického kazatele **Grigorije Rasputina** (1869 – 1916), jenž dokázal zlepšovat zdravotní stav jejich trvale churavého syna a následníka Alexeje (1904 – 1918) a využil této situace k ovlivňování carského dvora.

b) Únorová revoluce v r. 1917 a vytvoření Prozatímní vlády

V r. **1916** se Rusové pokusili odčinit válečné neúspěchy z předchozího roku tím, že v hrdinsky vedené letní **Brusilovově ofenzivě** (velitel generál Alexej Brusilov, 1853 – 1926) na frontě mezi Karpaty a Baltem způsobili zejména Rakousko-Uhersku těžké ztráty, ale **zásobovací situace** ruské armády byla natolik špatná, že se nepodařilo na tento úspěch navázat setrvalým postupem na západ.

Rusko se tedy ocitlo před **nutností rázné politické změny**, jejíž předzvěstí se v prosinci 1916 stalo **Rasputinovo zavraždění**, které provedla skupina vedená mladým knížetem Felixem Jusupovem (1887 – 1967).

3. března 1917 (v Rusku byl ovšem stále ještě **únor**, neboť zde dosud používali juliánský kalendář) vypukly v **Petrohradě** mohutné **stávky i demonstrace** hladovějícího obyvatelstva. Car Mikuláš, který právě pobýval poblíž válečné fronty, telegrafoval rozkaz o okamžitém vojenském potlačení nepokojů, ale petrohradští vojáci váhali, až **12. března** přešli na stranu demonstrantů, čímž se stávkové hnutí změnilo ve skutečnou **demokratickou Únorovou revoluci**. Dav podpořený vojáky začal okamžitě obsazovat veřejné budovy a vyhánět z nich představitele carismu.

Vzápětí došlo téměř současně ke dvěma navzájem podobným událostem. Většinou **proticarští poslanci** vytvořili **Prozatímní výbor Státní dumy**, aby z parlamentní politiky vyšachovali carovy stoupence. A revolucionáři z **petrohradských ulic** ustavili **Radu** (rusky **Sověť**) **dělnických a vojenských zástupců** jako řídicí orgán revoluce, který okamžitě zahájil organizování jednání voleb do místních sovětů v jednotlivých čtvrtích, aby tak vznikly zárodky nové politické samosprávy, jednak personálních výměn na velitelských postech v petrohradské vojenské posádce.

Tak vzniklo v Rusku **revoluční dvojvládí**. Prozatímní výbor parlamentu zahájil **sestavování Prozatímní vlády** (v čele s umírněným liberálem **knížetem Georgijem Lvovem**), která měla zemi dovést k volbám; v této vládě nabídl Sovětu pouhá dvě ministerská křesla, takže Sovět účast v takovém kabinetu odmítl.

15. března car **Mikuláš II. abdikoval** na trůn (odstoupil). **Rusko** se tak stalo **republikou** – tehdy to byla pátá existující republika v Evropě (po San Marinu, Švýcarsku, Francii a Portugalsku), ale společně s Francií teprve druhá mezi evropskými velmocemi.

Revoluční Petrohrad

Shrnutí:

Nejslabším článkem Dohody bylo Rusko. Nedemokratická politika cara Mikuláše II., oslabující volený parlament, se pojila s válečnými neúspěchy, takže v březnu 1917 došlo v Petrohradě a některých dalších městech k revoluci, která ustavila republiku. Na jejím řízení se však podílely navzájem konkurenční Prozatímní vláda a dělnický a vojenský Sovět.

Otázky a úlohy:

1. Co všechno si Rusko slibovalo od účasti ve válce a proč bojovalo na straně Dohody?
2. Z čeho všeho patrně pramenily rozpory mezi Prozatímní vládou a Sovětem?

Výběr z odborné literatury: Tomáš G. Masaryk: Rusko a Evropa. Praha 1995 – 1996. Václav Veber: Mikuláš II. a jeho svět. Praha 2000.

c) Říjnová revoluce v listopadu 1917

Prozatímní vládu vytvořili představitelé několika **politických stran**, mezi nimiž vynikali pravicově liberální konstituční demokraté (**kadeti**) a umírněně levicoví socialisté-revolucionáři (**eseři**). Vláda vyhlásila **amnestii** (hromadné omilostnění vězňů), zavedla **demokratická práva a svobody** a uskutečnila **personální výměny** na nejvýznamnějších postech státní správy. Sociální zákonodárství (skutečnou pozemkovou reformu, osmihodinovou pracovní dobu) odkázala až do působnosti budoucího parlamentu po předpokládaných svobodných volbách.

Prozatímní vláda také ujistila vlády ostatních dohodových velmocí o **pokračování ruské účasti ve válce**, ale tím se rozešla s většinovými náladami ruské veřejnosti. Obecné volání naopak po vystoupení Ruska z války hleděli využít **předáci komunistické frakce Sociálně demokratické dělnické strany Ruska**, kteří byli ovšem v uplynulých letech carskými úřady vytlačeni mimo politiku do **vyhnanství na Sibiři** či do **emigrace**.

Vůdcem komunistického křídla ruských sociálních demokratů byl **Vladimir Iljič Lenin** (1870 – 1924). Jméno *Lenin* bylo jeho politickým pseudonymem, ve skutečnosti se jmenoval Uljanov. Pocházel z liberálně orientované učitelké rodiny s politicky opozičními názory vůči carství (bratr Alexandr byl r. 1887 popraven za účast na nezdařeném atentátu na cara Alexandra III.). Vystudoval práva, ale věnoval se politické činnosti. Stal se hlavním ruským **propagátorem marxistického komunismu**, a byl proto pronásledován carskou policií. Rok strávil ve vězení, další tři roky pobýval ve vyhnanství na Sibiři a v r. 1900 emigroval do západní Evropy, kde působil v exilovém vedení ruské sociální demokracie. V r. **1912** na tajné stranické konferenci v **Praze** (konala se v Lidovém domě s podporou tamější sociální demokracie) získal pro svou komunistickou frakci ve stranickém vedení většinu. Odtud se pak ruští komunisté nazývali **bolševici** (rusky *bolšoj* = *velký*). Válečná léta Lenin trávil ve **Švýcarsku**.

Leninovými nejbližšími spolupracovníky byli **Lev Davidovič Trockij** a **Josif Vissarionovič Stalin** (i jejich příjmení byly pseudonymy). Trockij (1879 – 1940; vlastním jménem Bronštejn) pocházel z rodiny ukrajinského sedláka (židovského původu), pro své politické názory byl vyloučen z vysoké školy a i on zažil nucenou deportaci na Sibiř a následnou emigraci do Spojených států. Stalin (1878 – 1953; vlastním jménem Džugašvili) byl synem gruzínského ševce, studoval na kněze, ale byl vyloučen a přidal se k sociálním demokratům. Také pobýval v západní Evropě a po návratu do Ruska byl v r. 1913 poslán na Sibiř.

V **dubnu 1917** se ruská **Prozatímní vláda** ocitla ve vážné **krizi**. Její rozhodnutí pokračovat ve válce spustilo sérii mohutných **demonstrací v Petrohradu**; protesty organizoval **Sověť**. Ovšem v prostředí politických špiček se vážným konkurentem premiéra Lvova se stal mladý ministr spravedlnosti **Alexandr Kerenskij** (1881 – 1970) a krize byla dočasně zažehnána **rekonstrukcí** dosud zřetelně pravicového **kabinetu**: pozvání do vlády přijali **nekomunističtí sociální demokraté**.

V téže době se však do Petrohradu vrátili všichni tři **vůdové bolševické frakce** – Lenin, Trockij i Stalin – a začali připravovat komunistický převrat. Zásadním způsobem jim pomohla skutečnost, že (prostřednictvím jedné švédské banky) dostávali vysoké **finanční částky z Německa**, za něž rozvinuli intenzivní politickou propagandu: vydávali 41 novin-deníků a platili několik set agitátorů.

Museli se ovšem vypořádat se skutečností, že Marx a Engels kdysi předvíдали a teoreticky zdůvodnili, že ke komunistické (proletářské) revoluci může dojít jen v nejvyspělejších kapitalistických zemích, s nejpočetnější dělnickou třídou. Rusko této charakteristice zdaleka nevyhovovalo, a tak Lenin v několika svých textech (naposledy v **Dubnových tezích** z jara 1917)

vysvětloval, že během světové války velkokapitál ovládl státní politiku natolik, že jeho moc lze zlikvidovat jediným státním převratem bez ohledu na míru industrializace v zemi.

Alexandr Kerenskij

Na začátku léta se Prozatímní vláda pokusila posílit svou pozici: **Lvova vystřídal v premiérském křesle Kerenskij** a na frontě byl zahájen nový útok, nazvaný *Kerenského ofenziva*, která však jako celek **nebyla úspěšná**. Následnou **petrohradskou demonstraci**, organizovanou **Sovětem**, vláda **dala rozehnat střelbou**. Tyto **červencové události** znamenaly **konec dvojvládní: Prozatímní vláda si proti sobě nenávratně postavila Sovět**, který se začal přiklánět k myšlence komunistického převratu.

Trojici bolševických vůdců se podařilo vedení Sovětu ovládnout a začali připravovat konkrétní akci.

Příprava byla ovšem prozrazena a **Prozatímní vláda se vojensky opevnila** v bývalém carově **Zimním paláci**; **část petrohradské posádky se však přidala k bolševikům**, což se ukázalo jako klíčové. **Vše začalo v noci ze 6. na 7. listopadu**. Povstalci obsadili strategická místa v Petrohradu (nádraží, tiskárny, banky...). Kerenskij uprchl, aby přivedl vojáky z fronty. **7. listopadu 1917 asi v 9 hodin večer výstřel z křižníku Aurora dal signál k závěrečné akci – útoku na Zimní palác**. Krátce po půlnoci byl palác dobyt a polapení členové Prozatímní vlády uvězněni. **První úspěšný komunistický převrat v dějinách** – posléze nazván **Říjnová revoluce** – byl fakticky u konce. Ovšem ve vzdálenějších oblastech Ruska si bolševici museli svoji moc ještě vybojovat ve zdoluhavých konfliktech (**Občanská válka v Rusku 1917 – 1922**).

Křižník Aurora

Shrnutí:

Nejednota nového politického vedení země a odpor veřejnosti k pokračující účasti ve válce vážně oslabovaly demokratické Rusko po Únorové revoluci. Situace využili bolševici (komunistické křídlo v sociálnědemokratické straně) a pod vedením svých dosud pronásledovaných špiček (Lenin, Trockij, Stalin) provedli 7. listopadu 1917 Říjnovou revoluci, kterou svrhli Prozatímní vládu a ovládli petrohradský Sovět.

Otázky a úlohy:

1. Jakých chyb se Prozatímní vláda dopustila? Porad'te jejím členům, jak měli postupovat.
2. Zobecněte, jakým způsobem (a v jakých krocích) bolševici proměnili svou pozici menšinové frakce sociálně demokratické strany ve své petrohradské vítězství.

Výběr z odborné literatury: Encyklopedie Velké říjnové socialistické revoluce. Praha 1975. Richard Pipes: Dějiny ruské revoluce. Praha 1998. John Reed: Deset dnů, které otřásly světem. Praha 1982, zfilmováno jako hraný dokument (Sovětský svaz, 1927, režie Sergej Ejzenštejn, v hlavních rolích Vasili Nikandrov /Lenin/ a Vladimír Popov /Kerenskij/).

d) Počátek bolševické vlády

Útok na Zimní palác v ruském hraném filmu z 20. let

První akce nových vládců Ruska byly (především Leninovým přičiněním) dobře promyšlené a následovaly v rychlém sledu. Ještě **7. listopadu** bolševici vydali leták *Občanům Ruska*, který několika větami shrnul výsledek převratu. Zároveň byl zahájen (v petrohradském paláci Smolnyj, jenž sloužil bolševikům jako hlavní stan) **Všeruský sjezd sovětů**: byl naplánován již dříve a bolševická revoluce záměrně vypukla před jeho začátkem. Úspěšní **bolševici ovládli jednání**

sjezdu podobně, jako předtím získali převahu v petrohradském sovětu. Někteří nebolševičtí delegáti na protest předčasně sjezd opustili. Sjezd pod taktovkou bolševiků pak jednal, jako by byl ruským parlamentem. Již 8. listopadu vydal 3 základní dekrety (výnosy, které měly mít platnost zákona):

1. Dekret o míru: obracel se k vládám i národům válčících mocností a vyzýval je k okamžitému příměří a k neprodlenému zahájení jednání o míru bez anexí cizího území. Z dekretu bylo možné vytušit, že Sovět usiluje o vystoupení Ruska z války.

2. Dekret o půdě: veškerá zemědělská půda byla prohlášena za majetek státu, což znamenalo především zestátnění velkostatkářských a církevních pozemků. Rolníkům jejich půda zůstala, ale měli ji považovat jen za pronajatou od státu.

3. Dekret o vytvoření dělnicko-rolnické vlády: byla nazvána **Rada lidových komisařů** (ti měli rozdělené resorty jako ministři) a byla odpovědná Všeruskému sjezdu sovětů. Vládu tvořili **pouze bolševici** a jejím předsedou byl Lenin. Tak vznikla v Rusku **vláda jediné strany**, což také představovalo ve vývoji evropské politiky nový prvek.

Lenin na Všeruském sjezdu sovětů (propagandistický obraz z r. 1962)

11. listopadu ztroskotal vojenský útok proti Petrohradu, podnícený Kerenským. Kromě petrohradských vojáků se bolševici mohli spolehnout i na **Rudé gardy** – ozbrojené dělnické oddíly, vytvářené již před 7. listopadem. Během listopadu se bolševikům podařilo – prostřednictvím regionálních sovětů – ovládnout všechna významná města v zemi (početní stavy Rudých gard narostly až na 200 tisíc členů).

Bolševický tlak na vlastní převahu ve všech revolučních institucích byl drtivý a zřetelně **proměňoval novou vládu v komunistickou diktaturu**.

Proti se postavili **železničáři**, hrozící stávkou, i **někteří členové bolševického vedení (Lev Kameněv, Grigorij Zinovjev)**. Zároveň se poslední oporou odpůrců bolševismu staly odlehlejší, hlavně asijské (zejména sibiřské) oblasti Ruska, kde vliv bolševiků i sovětů byl slabý a kde bylo možné se spoléhat na protiruské nálady neruských národností.

Lenin a jeho lidé zareagovali tím, že vyházeli stoupence pluralismu ze stranického vedení bolševiků (poprvé se ukázalo, že vůdcové diktátorsky vládnoucí politické strany se téměř zákonitě po uchopení moci obrací nejprve proti vnitřní opozici). Klíčové železniční tratě obsadili vojáci z Petrohradu i rudí gardisté a Rada lidových komisařů vydala (15. listopadu) **Deklaraci práv národů Ruska**, v níž vyhlášovala rovnoprávnost všech národů v Rusku a zajišťovala jim **právo na sebeurčení** (včetně možnosti odtržení od ruského státu).

Stoupencům svržené Prozatímní vlády se ještě podařilo uskutečnit (25. listopadu) naplánované **parlamentní volby**, z nichž vzešel parlament nazvaný **Ústavodárné shromáždění**: drtivě **zvítězili**

eseři (40 % hlasů), druzí skončili bolševici (24 %); parlament zůstal jedinou institucí, jež ještě nesla odkaz Únorové revoluce.

Všechny zmíněné výnosy bolševizovaných sovětů byly **Ústavodárnému shromáždění** předloženy k formálnímu schválení. Když parlament většinou poslanců dekrety odmítl, **Lenin jej dal v lednu 1918 rozehnat**. A pro jistotu bylo vzdálenější vězňem vybráno pro **carskou rodinu**: bolševičtí vojáci ji přesunuli až do **Jekatěrinburgu** na východním úpatí pohoří Ural.

Již v prosinci 1917 bolševičtí diplomaté zahájili v **Brestu Litevském** poblíž frontové linie **jednání se zástupci Ústředních mocností** (především Německa) o uzavření **separátního** (tedy odděleného) **míru**, jímž by byla východoevropská fronta uzavřena a Rusko by zcela z války vystoupilo. Během několikaměsíčních jednání se ukazovalo, že bolševici nemají kontrolu nad většinou ruské armády, jejíž zejména velitelský sbor zůstal věrný svržené Prozatímní vládě, nebo dokonce i caru Mikulášovi. Hlavně **Německo** posilovalo svou vyjednávací pozici pokračující mhtnou **ofenzivou**, která dosáhla až neuvěřitelných výsledků: **Rusko ztratilo Bělorusko a Ukrajinu** a Němci pronikli až k Finskému zálivu a Černému moři. Bolševici zdokonalili organizaci i výzbroj Rudých gard a proměnili je v **Rudou armádu**, která v **únoru 1918** svedla svou první vítěznou bitvu, když **zastavila německý útok na Petrohrad**.

3. března 1918 Rusko a Ústřední mocnosti uzavřely **Brestlitevský mír**, jímž Rusko ukončilo svou účast v První světové válce. **Němci** začali rychle přesouvat svá **vojska** z bývalé východní fronty **na západ**, do Francie a Belgie.

Riziko pro Dohodu bylo tak velké, že dohodové loďstvo přepravilo volné jednotky Dohody do ruských arktických, černomořských a tichomořských přístavů: tak začala zdoluhavá **Dohodová vojenská intervence v Rusku**, kdy vyloděná vojska různých dohodových zemí se spojila s ruskými odpůrci bolševismu a podpořila je v jejich **občanské válce s cílem svrhnout Lenina a vůbec celou bolševickou vládu**, obnovit moc únorových revolucionářů a **vrátit Rusko do války**.

Bolševici se přejmenovali na **Ruskou komunistickou stranu** a v národním hospodářství nastolili **válečný komunismus (1918 – 1921): velké průmyslové podniky byly zestátněny** (v bolševické terminologii *znárodněny*) a **veškerá průmyslová i zemědělská produkce byla odváděna státu**, který z ní **především** uspokojoval **potřeby Rudé armády**. Byl zaveden **přídělový systém** na potraviny a dělníci dostávali **mzdu v naturáliích**. Finanční potřeby byly kryty novou, ovšem silně inflační emisí platidel. Atmosféra v zemi se dramaticky zostřila: projevem tohoto napětí byl i **atentát**, při němž stoupenkyně eserů Fanny Kaplanová (1890 – 1918) v srpnu 1918 v jedné z továren v **Moskvě** (jež se právě stala **novým hlavním městem**) vážně postřelila **Lenina**, který tam přijel řečnit k dělníkům. Brzy byla popravena a Lenin se ze zranění již nikdy zcela nezotavil.

Shrnutí:

Bolševici hned poté, co zajali Prozatímní vládu, přiměli Všeruský sjezd sovětů přijmout a vyhlásit jejich dokumenty směřující k vystoupení Ruska z války a k pozemkové reformě ve prospěch chudých rolníků. Pak rozehnali právě zvolený parlament, zahájili boje za získání moci v odlehlejších částech Ruska (tak vypukla občanská válka) a První světovou válku opustili uzavřením separátního Brestlitevského míru (3. 3. 1918) s Ústředními mocnostmi.

Otázky a úlohy:

1. Jak rozumíte pojmu *právo na sebeurčení*?
2. Kde všude v dějinách jsme se již setkali s rozeznáním parlamentu? A kde s vládou jen jediné politické strany?

Výběr z odborné literatury: Jan Slavík: *Leninova vláda (1917 – 1924)*. Praha 2009.

7. Vznik Československa

a) Česká politika těsně před válkou

Když si česká kulturní veřejnost v předjaří r. 1910 připomínala šedesátiny **Tomáše Garrigua Masaryka** (1850 – 1937), nesly se oslavy v duchu bilancujícího vzpomínání na život muže, jenž pomalu uzavírá svou životní dráhu. Nikdo – a ani on sám – si nedovedl představit, že tento sociolog, filozof, politik, feminista, bojovník proti nacionalismu i antisemitismu a mnohostranně veřejně činný člověk má své nejdramatičtější a nejdůležitější činy ještě před sebou.

V letech 1907 a 1911 se konaly volby do Říšské rady (předlitavského parlamentu) již podle volebního práva pro všechny muže a Masaryk byl podvůkrát zvolen poslancem za svou malou, intelektuálně zaměřenou Českou stranu pokrokovou (stručně nazývanou *realisté*), jejímž programem byla postupná demokratizace Rakousko-Uherska. V r. **1912** vstoupil do dalšího ze svých publicistických sporů, když – především na stránkách časopisu *Čas* (vedeného spisovatelem a novinářem Janem Herbenem a představujícím mediální tribunu realistů) – vedl **polemiku o smysl českých dějin**. Masaryk stále hájil své pojetí české historie jako kontinuálního úsilí o rostoucí humanitu (lidskost), blízkou obecným principům západoevropské demokracie. Ideály humanitní v českém prostředí podle Masaryka prosazovala a ztělesňovala řada svobodomyšlných myslitelů Hus – Chelčický – Komenský – Palacký – Havlíček (kritikové dodávali – ovšem oprávněně – že jako poslední se do této **masarykovské linky českých dějin** přiřazuje Masaryk sám).

Proti Masarykovi vystoupil profesor historie na Karlo-Ferdinandově univerzitě **Josef Pekař**, klíčová osobnost **konzervativního křídla** českého veřejného života. Pekař tvrdil, že Masarykův výklad je chybný, poněvadž se opírá o nekatolické osobnosti, které v české historii jako celku nesehrály klíčovou roli. Podle Pekaře)autora mj. česká historická tradice stojí na kultu světců, jako je svatý Václav, a pro českou společnost je příznačné – stejně jako v jiných zemích střední Evropy –, že dějiny utvářejí v duchu domácích tradic především představitelé mocenské a kulturní elity, tedy zejména aristokracie. Celý **spor Masaryk – Pekař o smysl českých dějin** brzy přesáhl původní dějepisný rozměr a stal se **zápasem o pojetí české politiky**.

b) Počátky prvního československého (protihabsburského) odboje

Politické napětí v Rakousko-Uhersku před hrozící válkou vedlo k tomu, že **vláda** v r. **1913 rozpustila český zemský sněm** (oficiálně proto, že jej ochromovaly pokračující bezvýsledné spory o jazykové zákony). **V březnu 1914 přestala pracovat Říšská rada**. Ještě před vypuknutím První světové války byl tedy **parlamentní život v Rakousko-Uhersku mocensky zlikvidován**, což ukázalo, že budoucí liberalizace habsburské říše je vysoce nepravděpodobná.

Proto se v českém prostředí objevily **plány na odtržení Českých zemí od Rakousko-Uherska**. První takový projekt vytvořil v květnu 1914 mladočeský politik, bohatý podnikatel a právník **Karel Kramář** (1860 – 1937): uvažoval o vzniku **Slovanské říše**, zahrnující všechny slovanské národy a sahající od Šumavy a Jaderského moře až k Tichému oceánu. Měla to být monarchie v čele s ruským carem (Kramářova manželka byla Ruska).

Proti této představě postavil **Masaryk** již v **říjnu 1914** ideu státu **Československo**. Princip spojení Čechů a Slováků v jednom státě vycházel jednak z rostoucích česko-slovenských styků v průběhu 19. století, jednak z úsilí snížit poměrnou váhu německé menšiny v Českých zemích.

Oba projekty byly z rakousko-uherského hlediska velezrádné a jejich autoři se rychle stali předmětem politického pronásledování. **V prosinci 1914 Masaryk** odjel do neutrálního Švýcarska a již **v cizině zůstal**. Byl od začátku přesvědčen o budoucí porážce poloabsolutistických Ústředních mocností ve válce s demokratickou Dohodou a navázal bohatou sítí kontaktů s dohodovými politiky, aby je přesvědčil o nutnosti nadiktovat po válce Rakousku souhlas se vznikem Československa.

Kramář a jeho i Masarykoví domácí stoupenci vytvořili tajnou odbojovou organizaci nazvanou **Maffie** (podle někdejší tajné jihoitalské svépomocné organizace). V čele Maffie stáli kromě

Kramáře ještě **Edvard Beneš** (1884 – 1948; vystudoval univerzity ve Francii a Praze), **Přemysl Šámal** (1867 – 1941), **Alois Rašín** (1867 – 1923) aj.

Již v r. **1914** vznikly v rámci některých dohodových armád **dobrovolnické české vojenské oddíly** (vytvořili je někteří z Čechů pobývajících v době vypuknutí války v cizině): první byly jednotka Nazdar ve **Francii** a Česká družina v **Rusku**.

V r. 1915 Masaryk navázal spolupráci se slovenským astronomem a důstojníkem francouzské armády **Milanem Rastislavem Štefánikem** (1880 – 1919). **6. července 1915 Masaryk v Ženevě oficiálně zahájil činnost československého protirakouského odboje** a zveřejnil jeho cíle.

V téže době **rakousko-uherské úřady** provedly vlnu **zatýkání politických odpůrců**: ve vězení se ocitli Kramář a Rašín, ale i Masarykova dcera Alice (1879 – 1966). Beneš emigroval za Masarykem a Maffii dále vedl Šámal, talentovaný pro bezchybnou konspiraci (utajené spiklenectví).

c) Vznik československých legií

Masaryk – Beneš – Štefánik

Trojice vůdců československého zahraničního odboje se výborně doplňovala: tvořili ji filozofující politik, obratný diplomat a voják s mnoha cennými společenskými kontakty. Jejich úsilí však naráželo na zásadní překážku: bylo obtížné žádat u představitelů Dohody samostatný stát pro národy, jejichž muži bojovali v rakousko-uherských uniformách proti dohodovým armádám.

Proto Masaryk a Štefánik začali – po dohodě s Dohodou – objíždět **zajatecké tábory** před srbskou, italskou a ruskou frontou a přesvědčili desetitisíce českých a slovenských zajatců, aby vytvořili **dobrovolnické jednotky – československé legie – v rámci dohodových armád**. Celkový počet legionářů se vyšplhal na **100 tisíc**. Šlo o naprosto jedinečný příklad hromadné a účinné vojenské podpory pro ideu národní samostatnosti. Legionáři vyměnili jistotu přežití za nový, obětavý, ovšem velmi riskantní **vlastenecký zápas**: v případě nezdaru jim každopádně hrozila smrt, neboť v opětovném zajetí museli počítat s popravou za velezradu. Podobu legií získaly také dobrovolnické oddíly ve Francii, ovšem nejpočetnější legie vznikly v **Rusku** (asi 40 tisíc mužů).

Ruská **Prozatímní vláda** přála československým legiím mnohem více než carský režim, takže jejich dotvoření v **Rusku** proběhlo – za Masarykovy účasti – až po březnu 1917. První velké bojové nasazení československých legií na ruské frontě se uskutečnilo v **bitvě u ukrajinského Zborova 2. července 1917**: šlo o významný úspěch v rámci jinak nepříliš vydařené Kerenského ofenzivy a bitva se stala obrovským **symbolem** ozbrojeného boje Čechů a Slováků za svobodu.

Shrnutí:

Nedemokratická a válečná politika rakousko-uherské vlády podnítila již v r. 1914 vznik československého odboje za samostatnost: zahraniční akci vedli Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik a opírali se o diplomatické akce u státníků Dohody a o bojové úspěchy (bitva u Zborova 1917 aj.) československých legií (sestavených z krajanů i válečných zajatců české a slovenské národnosti), zatímco v čele domácího, nenásilného odporu, orientovaného na ovlivňování veřejnosti, stáli Karel Kramář, Alois Rašín aj.

Otázky a úlohy:

1. Co všechno si mohli Češi a Slováci slibovat od kýžené samostatnosti?
2. Kde všude v historii je možné se setkat s pojmem *legie*?

d) Vzestup československého odboje

V r. 1916 byli Kramář a Rašín odsouzeni k trestu smrti, ale než mohlo dojít k popravě, **zemřel 21. listopadu 1916 císař František Josef I.** (1830 – 1916) po bezmála 68 letech vlády (stal se jedním z nejdéle vládnoucích monarchů světových dějin) a jeho nástupce a prasnovec **Karel I.** (1887 – 1922; manželka císařovna Zita 1892 – 1989) vyhlásil **amnestii**, která propustila na svobodu všechny zatčené politické vězně z r. 1915.

Českoslovenští legionáři ve Francii

Od jara 1917 se zásobovací situace v Rakousko-Uhersku **zhoršila** natolik, že se stály fronty i na chleba, a na mnoha místech proto vypukaly **demonstrace nespokojeného obyvatelstva**. Rakousko-uherské úřady sáhly proti nim k násilí a i v Českých zemích (Prostějov, Ostrava aj.) vojsko postřílelo desítky lidí (šlo o největší krveprolití českých civilistů od r. 1848). Ukázalo se, že vedle intelektuálního odboje v čele s Mafii se **vzmáhá obecná nespokojenost lidu**.

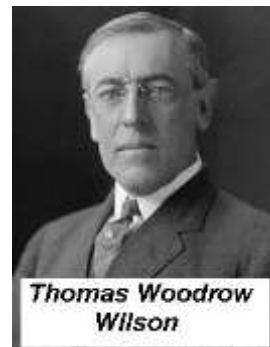
Organizovaný domácí československý odboj však nepoužil zbraně a vlastně ani nevstoupil v kontakt s představiteli rakousko-uherské státní moci. Obracel se **na české poslance Říšské rady**, kteří byli vlastně jedinými oficiálními zástupci české politiky. Poté, co se Karel I. rozhodl obnovit (od května 1917) jednání parlamentu, **čeští poslanci** (samozřejmě bez Masaryka) vydali v **lednu 1917** prohlášení o své **loajalitě vůči dynastii Habsburků**. Na tuto překvapivou a nevídanou akci odpověděla rychle zorganizovaná petice **Manifest českých spisovatelů**: autorem byl dramatik **Jaroslav Kvapil** (1868 – 1950; autor libreta k Dvořákově opeře Rusalka), podepsalo přes 200 českých literátů (Alois Jirásek, Karel Klostermann, Eliška Krásnohorská, F. X. Šalda, Otokar Březina, Antonín Sova, Josef a Karel Čapkové atd.), kteří požadovali, aby poslanci usilovali o **začlenění českého národa do demokratické Evropy svéprávných a svobodných národů**, jíž jedině patří budoucnost.

Karel Kramář

Petice splnila svůj cíl. **6. ledna 1918** čeští poslanci Říšské rady a zemských sněmů vydali **Tříkrálovou deklaraci**, v níž vyhlásili za svůj hlavní politický cíl **spojení Českých zemí se Slovenskem a uplatnění práva národů na sebeurčení**. Toto právo se obecně v celé tehdejší válčící Evropě stalo základním strategickým cílem Dohody ve vztahu k multinacionálním říším Ústředních mocností (k Rakousko-Uhersku a Turecku). Problém ovšem spočíval v tom, že totéž právo dohodové velmoci jako Francie nebo Velká Británie vůbec nevztahovaly na své vlastní poměry (např. na osud kolonií).

8. ledna 1918 americký prezident **Thomas Woodrow Wilson** (1856 – 1924) vyhlásil válečné cíle Spojených států, shrnuté do prohlášení označovaného jako **Čtrnáct bodů**: obsahovaly zajištění svobody obchodu v poválečném světě, revizi sporných hranic v Evropě na základě národnostního principu, autonomii pro dosud diskriminované národy Rakousko-Uherska a Turecka, poválečné snížení výzbroje národních armád, nastolení spravedlivějších poměrů v koloniích, odmítnutí německých požadavků na anexi části ruského území v rámci připravovaného Brestlitevského míru, založení Společnosti národů jako mezinárodní organizace udržující na základě kolektivní bezpečnosti mír a spravedlnost v mezinárodních vztazích.

Thomas Woodrow Wilson

Ačkoli Čtrnáct bodů neobsahovalo požadavek samostatnosti pro národy Rakousko-Uherska, stalo se důležitým důvodem, proč se **Masarykova zahraniční akce začala silněji opírat o Spojené státy**. Dalším podnětem byla skutečnost, že československý zahraniční odboj získal nemalé finanční prostředky od **českých a slovenských krajanů** (vystěhovalců) v Americe. Přidali se i americké emigrantské organizace **Rusínů** (národnosti, žijící především na východ od Slovenska, na západních svazích ukrajinských Karpat). Masaryk tedy začal mnohé otázky dalšího osudu Čechů a Slováků formulovat na americké půdě a po domluvě s krajanskými organizacemi.

31. května 1918 Masaryk uzavřel s krajanskými organizacemi Čechů a Slováků **Pittsburskou dohodu** o budoucím společném státě Československu.

Shrnutí:

V r. 1916 zemřel rakousko-uherský císař František Josef I. a jeho mladý nástupce Karel I. se pokusil zachránit říši zmírněním politického útlaku, což však samozřejmě nenašlo příznivou odezvu. Domácí československý odboj s podporou petičního Manifestu českých spisovatelů přesvědčil o nutné nezávislosti pro oba národy české poslance předlitavského parlamentu a zemských sněmů, kteří se k odboji přidali Tříkrálovou deklarací 1918. V téže době americký prezident Wilson vyhlásil program Čtrnáct bodů, jímž Spojené státy daly najevo, že se hodlají velmi výrazně podílet na demokratizující přeměně poválečného světa. Myšlenku československého státu vydatně podporovali čeští, slovenští a rusínští krajané v Americe.

Otázky a úlohy:

1. Kdy jindy v dějinách se držitelé nedemokratické státní moci snažili zachránit svou pozici jen kosmetickými úpravami režimu?
2. Připomeňte si fakta svědčící o významu uvedených (či ještě některých dalších) signatářů Manifestu českých spisovatelů.
3. Ke které politické straně patřil prezident Wilson a jaké stopy sympatií k němu najdeme ještě v dnešní České republice?
4. Zjistěte základní vlastivědně-turistické informace o Podkarpatské Rusi, vlasti Rusínů.

Výběr z odborné literatury: Z. M. Geršov: Woodrow Wilson. Praha 1987. Karel Pichlík – Bohumír Klípa – Jitka Zabloudilová: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha 1996. Victor Miroslav Fic: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918. I. – III. Praha – Brno 2006 – 2008.

